

WILEY

The Scandinavian
Journal of Economics

Hollands ekonomiska organisation under kriget

Author(s): Karl Hildebrand

Source: *Ekonomisk Tidskrift*, Årg. 17, häft 6 (1915), pp. 185-203

Published by: Wiley on behalf of The Scandinavian Journal of Economics

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/3437575>

Accessed: 25-06-2016 23:29 UTC

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at

<http://about.jstor.org/terms>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.



Wiley, *The Scandinavian Journal of Economics* are collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Ekonomisk Tidskrift*

Hollands ekonomiska organisation under kriget.

Några anteckningar af **Karl Hildebrand.**

Hvarje land har mer eller mindre fått ändra sin ekonomiska organisation på grund af de nya förhållanden, som kriget skapat. I allmänhet äro förändringarna ur principiell synpunkt mycket genomgripande, med ett starkare framhåfvande af statens maktbefogenhet än man i förväg tänkt sig möjligt. Så äfven i Holland, där jag vid ett besök i början af april blef i tillfälle att språka med flera personer i ledande ställning om därvarande ekonomiska situation och äfven lyckades samla synnerligen belysande trycksaker, hvilka jag lagt som underlag för följande korta framställning. Jag har aldrig afsett att uttömmande behandla ämnet, men den holländska organisationen synes mig ur flera synpunkter vara så pass intressant, att jag ändock dristar framlägga några anteckningar, hvilka endast kunna uppfattas såsom ett första utkast. Jag afhåller mig från kritiska anmärkningar, i tanke att tiden ännu icke är kommen för en ingående pröfning. Flera drag äro desamma som i andra länder. Jag undanskjuter emellertid frågan, i hvilka afseenden Holland i dylika fall kommit först med sina anordningar eller allenast hämtat lärdomar från andra håll. Först, när kriget en gång tillhör det förflutna och noggranna utredningar föreligga från olika länder, torde Europas ekonomiska historia under krigsmånaderna kunna nedskrifvas med framhåfvande af hvarje lands insats.

De trycksaker, som jag använt, äro hufvudsakligen följande: *Documenten voor de economische crisis van Nederland in oorlogsgevaar*, uitgegeven door de Afdeeling documentatie der Koninklijke Bibliotheek met medewerking van het Nederlandsch Registratueurbureau — en förträffligt uppställd och öfverskådlig samling af beslut och förordningar med kommentarier och belysande uppgifter ur tidningspressen. Vi äga icke någon riktig motsvarighet till denna samling, hvars styrka ligger i den kritiska sofringen af allehanda material, medan intrycket af händelserna ännu är färskt; ett senare studium af krigstidens ekonomiska företeelser skulle i högsta grad underlättas, om denna holländska publikation finge

någon motsvarighet i andra länder. Jag har till mitt förfogande haft »Eerste serie, augustus—december 1914», 264 sid., och »Tweede serie, aflevering 1—4», den sista daterad 24 april 1915. — *Koninklijk Nationaal Steuncomité 1914: Voornaamste bescheiden door het comité uitgegeven. Bundel 1—4* (t. o. m. 20 jan. 1915). Här skildras speciellt understödsverksamheten, men äfven åtgärder för att bispringa näringslivet. — *Nota betreffende den economischen toestand*, två utförliga framställningar af »Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel», aflämnade till riksdagen den 2 nov. 1914 och 24 febr. 1915. — *Financiel jaarboek voor 1915*, utgåve van De nederlandse financier, dagelijksche beurscourant, Amsterdam — en publikation med börskurser och en egendomlig öfversikt, halft lyrisk med diktcitat på olika språk, halft statistisk med sifvertabeller. — *Statistische mededeelingen der gemeente Rotterdam*, 1^e, 2^e, 3^e en 4^e kwartaal 1914. — *Utrecht en de oorlogstoestand*, overzicht van de gevolgen der mobilisatie en de voornaamste maatregelen, door of vanwege het gemeentebestuur genomen. December 1914. — *Maandschrift van het Central Bureau voor de Statistiek*, Aug. 1914—Febr. 1915. — Under utarbetandet af min artikel har kommit mig tillhanda: *Theodor Metz*, Die Massnahmen der Niederländischen Regierung zum Schutze der Staatswirtschaft im Kriege und der bisherige Einfluss des Krieges auf die Niederländische Wirtschaft. (Krieg und Wirtschaft, Kriegshefte des Archivs für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik, III. Tübingen 1915, sid. 620 ff.) Förf. är tydligen en kännare af Hollands ekonomiska lif och åberopar dels ofvan omnämnda dokumentsamling, dels tidningsartiklar. Hans framställning afser tiden till ungefär 1914 års slut; af »Nota» etc. har han endast haft tillgång till den i nov. dateraden.

Krigsutbrottet bragte genast stor förvirring i Hollands näringslif. Importen af råvaror afbröts, exporten afstannade, varorna hopade sig på vissa håll och voro otillräckliga på andra; all kredit gjordes osäker, kontant betalning kräfdes och utestående fordringar kunde ej indrifvas som förut. Flere industrigrenar hämmades och arbetslösheten var stor. Man kan här som annorstädes taga bilden af ett jordskred, som dämmer upp en flod: vatten söker sig fram i olika riktningar i småflöden och någon tid åtgår, innan en ny djup flodbädd kan bildas.

Vid en allmän kris, sådan som under de första augustiveckorna, ställas ofantliga kraf på bankerna, och man får det intrycket, att Hollands bankväsen icke var tillbörligt förberedt för den starka påfrestningen. Guldexport förbjöds och sedlarnas inlösen med guld inhiherades, liksom fallet var i andra länder. För att ej stockning skulle uppkomma, måste sedelmängden ökas, och

därvidlag tillgreps en åtgärd, som, enligt hvad som från holländskt håll framhåfts, höll på att få mycket allvarliga följder, den nämligen att ändra bestämmelserna om sedeltäckningen. Enligt lag skulle denna utgöra 40 procent af den medgifna sedelstocken, men den 31 juli nedsattes procenttalet till 20, med, såsom det förefaller, direkt påföljd, att allmänhetens oro ökades. På många håll framträdde en stark misstro att mottaga sedlar, och i stället uppkom en betänklig »silfverjakt» (»de Zilverjacht»). T. o. m. på några landtliga postkontor afvisades sedlar och begärdes silfver. Den 2 och 3 augusti offentliggjordes i tidningspressen en officiell förklaring, att enligt verkställd undersökning den Nederlandsche Banks sedlar utan minsta tvifvel ägde sitt fulla värde och att de mottogos såsom betalningsmedel å alla regeringsbyråer och -kontor. Kommunala myndigheter riktade i tidningar och proklamationer allvarliga uppmaningar till allmänheten att med förtroende mottaga sedlarna. Samvetslösa personer sökte genast draga nytta af situationen genom att resa omkring på landsbygden och köpa upp 10-guldensedlar för 5 gulden (uppgift i »Standard» den 5 aug.). Enligt den stora tidningen »Telegraaf» satte en del växlare i Amsterdam sedelkursen till 8 gulden! En kötthandlare lofvade i annons af den 4 aug. 1,000 gulden belöning till den, som kunde bevisa, att han den 1 aug. sålt sina varor dyrare än »till sedlarnas verkliga värde». Andra liknande annonser förekommo.

Åtminstone i storstäderna aftog misstron emot sedlarna omkring den 5 aug., men andra omständigheter bidrogo att försvåra situationen. Stora uttag gjordes i banker och sparbanker. Både stat och kommuner behöfde göra högst betydande utbetalningar i samband med mobiliseringen och understöden till de mobiliserades familjer, och äfven på enskilda ställdes större kraf än eljes för kontantbetalning (vid inköp af råvaror eller färdiga produkter). Silfvermynt uttogos till mycket stora belopp. Bankerna stormades här och hvar. Den 1 aug. måste Nederlandsche Banks kontor i Amsterdam stängas tidigare på grund af brist på rörelsemedel. Följande tabell torde visa, att en mycket betänklig situation kunnat inträda, om ej kraftiga åtgärder vidtagits för att anskaffa nya, tillfälliga rörelsemedel.

Nederlandsche Bank innehade i sin hufvudkassa och samtliga sina kontor i silfver

den $\frac{30}{7}$	Fl. 7,430,000
mottog från myntet $\frac{80}{7} - \frac{8}{8}$ nymyntade	» 1,860,000
och kunde sålunda under nämnda tid disponera	» 9,290,000
Däraf uttogos	» 8,693,000
så att banken den $\frac{8}{8}$ endast innehade i silfver	» 597,000

Att landets stora centralbank den 8 aug. ej ens ägde 600,000 gulden i silfver, är ägnadt att förvåna, men anledningen ligger tydligen däri, att dess silfverkassa vid krisens början var alldeles för liten. Då man finner, att motsvarande kassa den 31 juli 1909 uppgick till Fl. 45,849,000, inser man lätt, att särskilda omständigheter här spelat in. Orsaken lär bl. a. vara, att de indiska kolonierna behöft allt större silfvermängd, ja, så stor, att ej allenast 1912 års beslut om ökad silfvermyntning neutraliserats, utan äfven centralbankens silfverkassa till större delen tömts. Myntet i Utrecht arbetade mest med beställningar af mynt för holländsk-indisk räkning. Hvad nu anförts torde tillfullo förklara, att man i Holland under förra delen af augusti fick en verklig penningkris (»de monetaire Crisis»).

Betalningsmedel saknades. »Hotel-Restaurant-Central» i Haag utsände den 1 aug. tryckta meddelanden, att betalning måste erläggas i växlade belopp, emedan större sedlar icke kunde växlas, »ej beroende på bristande vilja från direktionens sida, utan på bristande förmåga». »The American Lunchroom» i Amsterdam satte in en liknande annons. På järnvägsstationer, postkontor etc. lämnades 100-guldensedlar, då endast småbelopp skulle betalas.

Kraftiga åtgärder vidtogos genast af staten, kommuner och enskilda, så att »myntkrisen» kunde anses öfvervunnen omkr. den 10 aug. Gamla mynt, som dragits ur marknaden, släpptes ut igen (»de oude ronde stuivers»). I den officiella dokumentsamlingen berättas dramatiskt om en nattlig öfverläggning mellan den 3 och 4 augusti; samma natt iordninggjordes ett lagförslag om utsläppande af 25 mill. gulden i sedlar på små valörer, i »zilverbons» på 1, 2:50 och 5 gulden. Den 5 aug. aflämnades förslaget, som antogs och blef lag den 6:e. Redan den 7:e kunde de första sedlarna släppas ut. Under tiden 7 aug.—19 sept. utgäfvos sådana »bons» till ett belopp af 18,650,000 gulden, hvaraf en del småningom kunde indragas, så att 16,056,000 gulden voro utelöpande den 14 nov. Under samma tid sattes 19,048,000 gul-

den i silfver och oädel metall i omlopp; totalökningen af skiljemynt och småsedlar uppgick till 35,1 mill. gulden, hvilket belopp innebar en ökning från 1 jan. 1914 med 51 procent.

Strax i början af augusti framlade Amsterdams borgmästare förslag för regeringen och holländska bankens direktion om utsläppande af kommunala »betalningsbons». Den 6 aug. lämnades regeringens medgifvande. Andra städer följde efter, 23 inalles. Bons utgäfvos till ett sammanlagdt belopp af Fl. 990,516: 40, hvaraf Fl. 951,752 voro indragna redan i november. Sedlar å högre valörer skulle ligga såsom full säkerhet, de kommunala bons skulle lyda på småbelopp och indragas snarast möjligt. I följande tabell har jag sammanfört uppgifter om några städers betalningsbonsrörelse:

<i>Stad</i>	<i>Bons börja utsläppas</i>	<i>Utsläpppta bons' totalvärde</i>	<i>Valörer</i>	<i>Indragna bons' värde</i>	<i>Dag för sistnämnda uppgift</i>
Amsterdam	8/8	Fl. 249,907: —	Fl. 1; 2: 50	Fl. 247,883: —	1/11
Dongen	12/8	» 7,000: —	» 1	» 7,000: —	31/8
Dreischor	6/8	» 196: 50	» 1; 0: 50; 0: 30; 0: 25; 0: 10	» 196: 50	22/8
Noordgouwe	8/8	» 48: 50	» 1; 0: 50; 0: 30; 0: 10	» 48: 50	1/9
Rotterdam	7/8	» 616,500: —	» 1; 2: 50	» 597,000: —	31/10

Tabellen visar flera varianter, från storstäderna Rotterdam och Amsterdam till småstäder, hvaraf en utfärdad bl. a. 9 bons à 10 cents stycket. Då mobilisering och rekvisitioner nödvändiggjorde kommunala utbetalningar till de mobiliserades familjer etc. och samtidigt brist rådde på skiljemynt, var den träffade anordningen säkerligen lämplig. Af uppgifterna framgår också, att den endast bar tillfällighetens prägel, afsedd att hjälpa öfver de svåraste veckorna.

Äfven enskilda firmor utgäfvos tillfälliga bons för inlösen längre fram. Så t. ex. kooperativa föreningen De Dageraad i Amsterdam (å Fl. 1 och 0: 10); firman Gebr. Kingma i Bolsward, som utlämnade häften med 25 kvittenser à 2 gulden för 50: 25 gulden (0: 25 för häftets tryckning) till ett totalbelopp af Fl. 5,150; Schröder, Schneider Tijert & Co:s fabrik i Delden, som den 8 aug. gaf arbetarna bons till ett belopp af Fl. 534: 50 och förmådde butiksägarna att i sin tur mottaga dem; Luxebrood-Fabrick Paul C. Kaiser i Haag, som den 3 aug. började sälja häften med kuponger à 1 till 25 cents, hvilka sedan användes vid brödköp; Hol-

land—Amerika-Lijn i Rotterdam, som utgaf bonså Fl. 2: 50, 1, 0: 50 till ett belopp af f. 6,750 m. fl.

* *

Sedan jag skildrat de första augustidagarnas penningkris och de botemedel, som kommo till användning, öfvergår jag till en framställning af krigets inverkan på näringslivet. Hollands läge alldeles intill de krigförande orsakade naturligtvis stora rubbningar och en mycket omfattande arbetslöshet. Jag vill först sammanfatta det viktigaste innehållet i den förra »Nota», som jag ofvan omnämnt (från 2 nov. 1914), och sedan till jämförelse hämta några uppgifter från februarirapporten.

Hela landets kommunikationsväsende kom i oordning under de första augustidagarna. Järnvägarna togos i anspråk för mobiliseringen, och tågens antal minskades med hänsyn till befarad stenkolsbrist; de Limburgska grufvorna kunna fylla endast en fjärdedel af stenkolsbehovet och landet är i öfrigt beroende af import, som i ett slag upphörde. Under några dagar afvisade järnvägarna både den vanliga person- och godstrafiken, men snart nog inträdde bättre förhållanden med ökad antal tåg och större fraktmöjligheter. En tysk författare anmärker dock, att tågtiderna höllos lika illa som i den gamla goda tiden. — Den inre vattensamfärdseln hämmades till en början, men tog snart upp sig, utom vid gränsen till Belgien och å vattenvägarna till Tyskland. Ut-rikessjöfarten har minskats, men pågår dock i stor omfattning till transoceana länder, England och de skandinaviska länderna. Rotterdam har helt naturligt lidit mera än Amsterdam, såsom framgår af följande sammanställningar:

Till Rotterdam inkomna fartyg.

	1913—14	1914—15	Minskning
Augusti ¹	1,044	440	— 604
September	830	240	— 590
Oktober	1,029	293	— 736
November	793	238	— 555
December	904	297	— 607
Januari	699	315	— 387

¹ Redovisningen för Rotterdam afser veckor, hvilket orsakar förskjutning å ett par dagar vid månadsöfvergångarna.

Till Amsterdam inkomna fartyg.

	1913—14	1914—15	Ökning eller minskning
Augusti	212	298	+ 86
September	208	102	— 106
Oktober	238	114	— 124
November	268	213	— 55
December	251	126	— 125
Januari	182	143	— 39

Både England och Tyskland behöfde lifsmedel, och från båda hållen fick Holland efter en kort mellantid stenköl till sina kommunikationsmedel och sin industri. De förnämsta utförselvarorna ha varit lefvande djur och kött, konserver, kakao, mejeriprodukter, socker, margarin, potatismjöl och grönsaker. Rätt egendomliga omkastningar från vanliga förhållanden kunna iakttagas, utvisande att handeln förts in på nya vägar. Man märker, att de båda stora krigförande grannländerna konkurrerat med hvarandra, och resultatet ter sig ganska egendomligt, såsom torde framgå af följande siffror från de två första krigsmånaderna:

<i>Varuslag</i>	<i>Utförsel till</i>	<i>Enhet</i>	<i>Augusti</i>		<i>September</i>	
			1913	1914	1913	1914
Potatismjöl	England	1000 kg.	1,547	862	1,273	2,405
	Tyskland	»	1,333	82	1,157	46
Smör	England	»	917	2,217	666	1,484
	Tyskland	»	2,296	1,087	2,120	1,598
Kakao	England	»	1,067	1,751	1,687	473
	Tyskland	»	250	71	296	855
Ägg	England	»	553	507	324	1,291
	Tyskland	»	1,692	533	1,256	403
Ost	England	»	1,835	2,113	1,713	3,541
	Tyskland	»	1,305	1,745	1,396	3,146
Margarin	England	»	5,963	7,236	5,346	6,028
	Tyskland	»	51	17	18	13
Slaktdjur: oxar o. kor	England	st.	—	—	—	—
	Tyskland	»	2	7,469	3	14,106
D:o kalvvar	England	»	—	—	—	—
	Tyskland	»	1	2,018	2	7,619
Ox- och kalvkött, färskt	England	1000 kg.	410	394	313	635
	Tyskland	»	994	40	1,272	90
Svin	England	st.	—	—	—	—
	Tyskland	»	193	7,408	90	18,385
Svinkött, färskt	England	1000 kg.	1,030	1,448	2,104	4,611
	Tyskland	»	411	105	558	82
Får	England	st.	—	—	—	—
	Tyskland	»	—	841	13	2,526
Fårkött, färskt	England	1000 kg.	556	602	934	1,393
	Tyskland	»	13	3	31	—
Frukt, färska och torkade	England	»	3,507	548	3,017	557
	Tyskland	»	2,722	3,174	4,152	8,430

På ostmarknaden ha både England och Tyskland ökat sina uppköp, eljes ligger England före i fråga om potatismjöl, margarin och kött, Tyskland åter i fråga om kakao, slaktdjur och frukter, d. v. s. de varor, som England kunnat taga från transoceana länder. Tvåra omkastningar förekomma, t. ex. med äggexporten i september. En enda stackars calf gick till Tyskland i aug. 1913 emot 2,018 året därpå.

Handeln på Frankrike har starkt aftagit, hvaremot den ökats på Amerika och de skandinaviska länderna.

Af alla näringar ha jordbruk och trädgårdsskötsel lidit minst af kriget. Födoämnesfabrikerna arbeta normalt, och yllefabrikerna ha haft mycket att göra. Detsamma gäller fabriker, som fått beställningar för armén och flottan. En holländsk näring, som lidit oerhördt, är diamantslipningen, hvilken sysselsätter blott några hundra arbetare af 10,000, och då har tillkommit en återinvandring af ett 1,000-tal holländska diamantslipare från Antwerpen. Byggnadsarbetena höllo på att aldeles afstanna i augusti, men en förbättring har sedan inträdt, förnämligast tack vare statens och kommunernas ingripande. Skrädderier och damkonfektion ha svåra tider, där ej beställningar för armén kunnat mottagas. Maskinindustrien och skeppsvarfven hade att börja med arbete, men i november befarade man, att arbetslöshet snart skulle inträda. Englands sockerinförselsförbud af 26 oktober drabbade hårdt sockerfabrikerna. Fisket har småningom tagit upp sig, men exporten var illa ordnad och priserna voro länge tryckta.

I den officiella framställningen anmärkes, att antalet registrerade olycksfall i arbetet till viss grad är en mätare af industriarbetets intensitet. Julisiffran 1914 är högre än 1913, augusti- och septembersiffrorna vida lägre, septembersiffran dock något högre än augustisiffran. Statistikern, som fört pennan, är så fången af sin uppfattning af siffrornas innebörd, att han gladt utbrister med anledning af olycksfallens ökning i september: »Äfven denna statistik synes visa någon förbättring i september». Längre kan man ej gärna gå i vördnad för siffror och glömska af lifvet.

Arbetsmarknaden har tryckts ej allenast genom näringslifvets depression, utan äfven på grund af en stark återströmning från utlandet af holländska arbetare. De arbetslösas armé rekryteras mest af diamantslipare, hamnarbetare, kontors- och butikanställda,

c:a 25 procent af byggnadsarbetarna och arbetare från flera industrier. Många fabriker (t. ex. för textilvaror, lergods, glas etc.) arbetade i höstas blott ett par dagar i veckan. Skoindustrien, som bredt ut sig på landsbygden, har haft det mycket bekymmersamt.

I februariberättelsen betonas det ökade varuutbytet med Skandinavien. Trä kommer ej under kriget från Ryssland och Östersjöprovinserna, utan endast från Sverige. Industrien har fortfarande stora svårigheter att öfvervinna. Farhågorna för bristande råvarutillförsel till bomullsfabrikerna ha emellertid visat sig ogrundade, och koltillförseln var under senhösten mycket riklig, men den har sedan aftagit och priserna ha stigit. Jordbruksnäringarna arbeta ganska normalt. Hafs fisket afbröts genom sjökrigets skärpning, men sillpriserna ha varit höjda, och det ekonomiska utbytet har därigenom blifvit nöjaktigt.

Arbetslösheten var fortfarande stor. Den ordinarie hamnarbetarestammen i Amsterdam har merendels fått arbete, men några tusen lösa hamnarbetare stå utan, och i Rotterdam sysselsättas blott c:a 60 procent. Belysande för byggnadsverksamheten är, att i Amsterdam ett 1,000-tal arbetare gingo utan arbete. Den direkta arbetslösheten minskas dock därigenom, att armén står mobiliserad.

Följande uppgifter torde ge en bild af det industriella arbetets begränsning under kriget. Augusti månad är icke medtagen, emedan det mig tillgängliga materialet icke är fullt likformigt med de andra månadernas siffror. Ett mindre antal landtarbetare och kontorsanställda etc. ingå i siffrorna.

Af organiserade arbetare (oberoende af om de voro försäkrade emot arbetslöshet eller icke) voro (medeltal pr vecka):

	<i>Totalantal redovisade:</i>	<i>Mobiliserade:¹</i>	<i>Arbetslösa:</i>	<i>Arbetslösa i procent:</i>
<i>1914</i>				
Sept.	76,624	9,985	20,942	31,4
Okt.	98,286	13,337	27,200	32
Nov.	108,671	14,232	26,015	27,5
Dec.	114,559	15,345	25,882	26,1
<i>1915</i>				
Jan.	112,141	15,465	24,354	25,2
Febr.	111,435	15,890	20,718	21,7

¹ För sept. anger kolumnrubriken blott mobiliserade, för senare månader arbetslösa på grund af strejk, lockout, sjukdom och mobilisering.

Siffrorna äro direkt hämtade ur den officiella statistikens månadsskrifter. Af tabellen framgår, att industriarbetet måste vara högst väsentligt reduceradt, äfven om någon förbättring synes ha inträdt i år. Någon annan mätare har jag icke, enär siffror för fabrikation eller import och export icke äro intagna i mitt material.



Situationen skulle antagligen vara ännu allvarsammare, om icke kraftiga åtgärder vidtagits för att hålla näringslivet uppe. Statsmakten har därvid tagit ledningen, liksom i andra länder, men inom vissa områden efter någon tid lämnat den ifrån sig till enskilda sammanslutningar. Den ekonomiska krigsorganisationen har sålunda under de förflutna månaderna i någon mån växlat form, hvarigenom öfverblicken försvåras.

I centrum står den kungliga nationella hjälpkommittén — *Köninklijk Nationaal Steuncomité 1914* — med drottningen som hedsordförande. Dess viktigaste uppgift är att vara medlare mellan kommunala och enskilda hjälpkommittéer, industrier och affärsfirmor å ena sidan och regeringen och departementen å den andra. Den skall hålla ihop det hela och arbeta för tillbördig likformighet i arbetet å olika orter. Den riktar regeringens uppmärksamhet på erforderliga åtgärder och den framalstrar nya kommittéer och organ för detaljer i arbetet, när behovet så kräver.

Den 10 augusti hölls ett möte inför drottningen af ombud för ett antal föreningar af olika slag, och därvid konstituerades hjälpkommittén under presidium af ministern för jordbruk, industri och handel Treub. Ett uppprop om bidrag utfärdades och stora penningbelopp inflöto. Drottningen lämnade 20,000 gulden, flera stora bolag 50—60,000 hvar, och därefter följa gåfvor å alla möjliga belopp ned till 1 à 2 gulden. I början af oktober var insamlingen uppe i 523,000 gulden, i januari var beloppet nära tredubbladt.

Kommittén tillsatte från början fyra subkommissioner: en för att främja industrien medelst tillförsel af stenkol och råvaror; en för behandling af jordbruks- och trädgårdsfrågor; en för fisket och en för nödens lindrande. Den drifvande kraften synes vara ordföranden i verkställande utskottet professor I. P. de Vooyo.

Jag har så mycket mindre anledning att gå djupare in i arbetets anordning, som ett par utbrytningar skedde i januari; jag nämner endast, att i slutet af september funnos ej mindre än 500 ortskommittéer i intimt samarbete med centralkommittén. Januariändringarna bestå däri, att de två förstnämnda subkommissionerna i någon mån frigjordes såsom kungliga kommittéer, tämligen sidordnade med hjälpkommittén. Subkommissionen för jordbruk och trädgårdsskötsel blef en »Commissie voor de voeding van mensch en dier», en lifsmedelskommission, och subkommissionen för industri blef en mera själfständig »Sub-commissie voor de Nijverheid van het Koninklijk Nationaal Steuncomité», helt kort benämnd industrikommissionen och ställd under professor de Vooy's direkta ledning. Ur denna kommission har vidare utbrutits en afdelning, som kompletterats utifrån och bildar en »kolencommissie», en kommission för inköp och fördelning af stenkol.

Till den ekonomiska centralorganisation, som jag fann vid mitt besök i Haag, hör äfven det på enskild väg bildade »Overzee Trustmaatschappij» i Haag, som intimt samarbetar med en likaledes privat handelskommission, bådadera utrustade med en faktisk myndighet af respektingivande dimensioner.

Utgångspunkten för hjälparbetet har varit, att med all kraft och i möjligast största mått hålla uppe det inhemska arbetet inom alla områden. Man fann snart, att detta gick någorlunda af sig själf, hvad beträffar jordbruk och trädgårdsskötsel. Handel och sjöfart äro beroende af andra näringar och förkofras med dem. Handtverket har svårt lidit af krisen, men dess afsättningsmöjligheter sammanhånga med folkets köpkraft i allmänhet och kan svårligen främjas på annat sätt än genom lämplig kreditorganisation och underlättande af råvarutillförsel. Ansträngningarna ha helt naturligt fått i främsta rummet inriktas på industrien och fisket, emedan här förelåg den största både förlust- och vinstmöjligheten.

Hjälpkommittén ingrep omedelbart för att förmå militärmyndigheterna att medgifva varutransporter å järnvägarna och för att underlätta kreditgifningen. Kolfrågan måste ordnas och kom genast i bättre läge, när lifsmedelsexporten på allvar började ta fart till England och Tyskland. Bestyret därmed har i år, som sagdt, lämnats till en specialkommission. Större svårigheter ha vållats af landets behof

af råvaror för industriell bearbetning, i all synnerhet när varorna förklarats för kontraband. Ententemakterna befarade, att Holland blott skulle bilda den stora inkörsporten till Tyskland, och denna makt i sin tur unnade icke England ett enda pund kemikalier eller andra varor. Från båda håll kräfdes förbindelser af de holländska importörerna, att varorna skulle användas uteslutande inom landet. Exportförbud utfärdades i många fall, men misstron växte under krigets gång, så att till sist regeringen måste inskrida och låta importörerna konsignera varorna till regeringen under viss statskontroll. Denna anordning bibehölls till årsskiftet, men från januari månad har råvaruimporten organiserats på ett annat och ännu mera extraordinärt sätt. Anledningen torde få sökas däri, att regeringen med hänsyn till landets svåra läge ville komma ifrån alla handelsanledningar till slitningar med de krigförande och att detta svårigen kunde uppnås, så länge en mängd importvaror kommo in på regeringens direkta ansvar. Vissa lifsmedel införas fortfarande direkt af regeringen.

Man kan förstå den nya anordningen, om man skarpt håller i minnet, att England släpper fram kontrabandsvaror till Holland endast under förutsättning, att de icke kunna gå vidare till Tyskland. De främste männen inom Hollands finansvärld, handels- och sjöfartskretsar ha ansett, att de kunde taga saken i egna händer och såsom mellanhand vid import af kontrabandsvaror skapat *Nederlandsche Overzee Trustmaatschappij*, vanligen kalladt N.O.T., i Haag. Då detta bolag utan tvifvel är en af krigstidens intressantaste ekonomiska företeelser, vill jag söka närmare skildra dess arbetsprogram och arbetssätt med ledning af bolagsordningen och en samling tryckta formulär till kontrakt etc., som en af direktörerna haft vänligheten lämna mig.

Bolagets uppgift angifves i bolagsordningen vara, »att uppträda såsom mellanhand för holländska köpmän eller handelsbolag i syfte att möjliggöra oförhindrad tillförsel öfver hafvet af varor, som blifvit eller blifva af krigförande stater förklarade vara absolut eller villkorligt kontraband». Bolaget äger icke att drifva affärer för egen räkning. Det skall upplösas efter kriget, senast den 31 dec. 1919. Aktiekapitalet utgör Fl. 2,400,000 (£ 200,000), uppdeladt på 1200 A-aktier och 1200 B-aktier à 1,000 gulden. Hela A-serien har öfvertagits af landets främsta affärshus och rederier:

Nederlandsche Handel-Maatschappij, Nederlandsch-Indische Handelsbank, Amsterdamsche Bank, Twentsche Bankvereiniging B. W. Blydenstein & C:o, Rotterdamsche Bankvereiniging, firman R. Mees en Zoonen, Stoomvaart Maatschappij Nederland, Stoomvaart Maatschappij Rotterdamsche Lloyd, Koninklijke West-Indische Maildienst m. fl., hvilka hvar för sig gått in för 75 A-aktier. B-aktierna utsläppas efter styrelsens skön till köpmän och handelsbolag, hvilka anlita bolagets tjänster. Aktie får icke öfverflyttas på annan utan styrelsens medgifvande. Styrelsen består af sju direktörer och utser inom sig ett arbetsutskott. I bolagsordningen bestämmes, att bolaget endast kan lämna sin medverkan åt »en holländsk köpman, handlande med eller intresserad i de varor, som han vill importera öfver hafvet, för så vidt han icke är agent för eller står i förbindelse med agent för utländsk regering. Ytterligare skall sökanden gifva en förbindelse, att han under krigstiden skall importera kontrabandsvaror uteslutande för förbrukning i Holland eller för reexport till holländska kolonier eller till neutrala länder för förbrukning inom dessa länder.»

Någon årlig utdelning å aktierna skall icke äga rum, utan vid bolagets likvidation efter kriget få aktieägarna, så vidt möjligt, tillbaka sitt kapital med 4 % ränta; eventuellt öferskjutande tillgångar skola öfverlämnas till den kungliga nationella hjälpkommittén.

Bolaget har sålunda icke grundats i något som helst vinstsyfte, och denna omständighet ger det större moralisk styrka. Vid en granskning af kontrakten med importörer och redare blir man slagen af bolagets diktatoriska myndighet. Här är icke ens formellt tal om två likaberättigade parter, utan bolaget afgör suveränt, om en sökande skall få begärd importhjälp, och fastställer ensamt alla villkor. Det är nästan ansvarslost gent emot importören, hvilken i stället kan få erlægga böter och ändock se sina varor tagas i beslag. Denna oerhörda makt hos bolagsledningen grundas icke på något bemyndigande af statsmakterna, utan helt och hållet på det faktiska förhållandet, att bolaget genom sina medlemmar och sina förbindelser behärskar bank- och finansvärlden: en importör, som vågade handla emot bolagets vilja, skulle snart se sin kredit förstörd; intet rederi skulle vilja hjälpa honom att få in varor; hela hans affär skulle gå öfverända. Att detta

icke innebär en ren konstruktion, utan är lefvande och hård verklighet, skall jag längre fram omnämna.

Jag vill börja med att referera ett importörskontrakt vid utförelse från krigförande land.

Importören bemyndigas att till N. O. T. adressera vissa närmare specificerade varor emot erläggande af viss administrationsafgift ($\frac{1}{8}$ %). Importören lämnar en förbindelse af innehåll, som fastställts i bolagsordningen. Skulle importören bryta sin förbindelse, åläggas han böter intill visst maximibelopp. Ännu allvarligare är bestämmelsen: »Importören bemyndigar oåterkalligen N. O. T. att tillgripa konfiskation eller beslagtagning af sådana till N. O. T. adresserade varor, angående hvilka det efter N. O. T:s förmenande är anledning att förmoda, att de hafva en annan bestämmelse än den i § 1 (af kontraktet) afsedda». N. O. T. förbinder sig att vid varornas ankomst endossera och aflämna konnossementet till importören eller hans bankir, »under förutsättning att importören gör det antagligt för bolaget, att varorna sändts för hans egen räkning, dock med förbehåll af bolagets rätt till konfiskation och beslagtagning och jämväl med villkor att administrationsafgiften erlagts». Skulle varorna aldrig framkomma, så påhvarar ingen risk N. O. T., som endast förbinder sig att antingen endossera och aflämna konnossementet eller att själf göra konnossementsfordringarna gällande för importörens räkning, »allt efter N. O. T:s eget godtfinnande». Dessutom förbinder sig importören att säkerställa N. O. T. för alla skadegörelser, kostnader och räntor för varorna. Som säkerhet ställer importören bankgaranti.

Tionde punkten är sträng: »Så ofta N. O. T. med angifvande af orsaken bragt till importörens kännedom, att han är skyldig till böter i enlighet med detta aftal eller att N. O. T. haft en utbetalning, för hvilken importören enligt detta aftal måste säkerställa bolaget eller som han skall till bolaget återbetala, så skall N. O. T. äga befogenhet att, utan alla formaliteter och utan att något beslut eller någon fullmakt eller medverkan från importörens sida erfordras, af vederbörande bankir utfordra bötessummans eller utbetalningens belopp med tillkännagifvande, att det ena som det andra beloppet till följd af detta aftal förfallit till betalning; allt under förbehåll af rättighet för importören att återfordra alla till

N. O. T. skedda inbetalningar, i den mån han kan påvisa, att de öfverskridit hans skyldighet». Har belopp uttagits, så skall importören »omedelbart» ställa ny garanti. Uppkommer misstanke hos N. O. T., så skall importören på anfordran vara skyldig att förete »böcker, brevväxling och andra dokument».

I ett särskildt ansökningsformulär meddelas bl. a., att import af hvete och hvetemjöl icke kan ordnas af N. O. T., utan att dessa varor måste konsigneras till regeringen. Äfven aftal mellan bolaget och rederierna är strängt affattadt. Rederiet förbinder sig bl. a. att icke med fartyg, som föra kontrabandsvaror, konsignerade till N. O. T. eller till holländska regeringen, transportera några kontrabandsvaror till andra än holländska hamnar utan N. O. T:s uttryckliga medgifvande. N. O. T. är berättigadt att vid hvarje rederiets uraktlåtenhet att efterkomma aftalets bestämmelser af rederiet utfå en bötessumma af högst 100,000 gulden.

Af ett annat kontraktsformulär framgår, att engelska och franska regeringarna önska ett af N. O. T. undertecknad bevis på det lämnade medgifvandet om konsignering. Förhållandet synes vara, att bolaget står i intim och direkt förbindelse med engelska legationen i Haag, antagligen representerad af någon handelsattaché, utan att dessa viktiga förhandlingar behöfva gå genom holländska utrikesdepartementet. Denna kontinuerliga samverkan mellan ett lands handelsbolag och ett annat lands legation synes innebära en både folkrättslig och handelspolitisk nyhet af märkligaste slag. England anses ha alla skäl att vara belåten med anordningen, hvilken synes bereda fullständig trygghet emot kontrabandsvarornas vidarebefordran till Tyskland. I april lämnades mig den uppgiften i Haag, att förhandlingar pågingo med Tyskland om motsvarande åtgöranden i syfte att få in kontrabandsvaror från Tyskland under fullt betryggande garantier för att de icke skola gå vidare till England eller Frankrike. Det är mig obekant, om dessa förhandlingar ledt till något resultat.

Bolaget samarbetar med en likaledes privat handelskommission, som har ungefär samma ledande personer som trusten och hvars närmaste uppgift är att lämna upplysningar och råd åt exportörer och andra handlande. På hvad sätt arbetet fördelas mellan denna kommission och den ofvan (sid. 195) omnämnda regeringskommissionen, som till viss grad utbrutits ur den stora

hjälpkommittén, känner jag icke. Den privata kommissionen har emellertid en viktig uppgift, som förtjänar omnämnas, en själf-tagen undersöknings- och nära nog domsmyndighet.

I Holland ha, liksom i andra länder, försök gjorts att kringgå gällande bestämmelser om export och transitering, hvarvid de age-rande personerna mer eller mindre brutit afgifna förbindelser. Sådana förseelser kunna åsamka landet och i första rummet dess handelskår stora svårigheter, och handelskåren har här tagit saken i egna händer. Handelskommissionen inkallar syndaren, förhör honom och kan sedan anmäla honom hos regeringen eller bränn-märka honom offentligt. Denna sida af kommissionens verksam-het belyses icke i de officiella aktsamlingarna, utan jag får hålla mig till de upplysningar, som jag erhållit å kommissionens byrå. Ett par fall hade förekommit, sade man mig, då personer, som förfarit groft felaktigt, fått sina namn och sina förseelser insatta i tidningarna. Jag bad att få se ett par sådana meddelanden, men min uppgiftslämnare ansåg, att personernas namn ej borde ännu en gång uppvisas. Han refererade emellertid ett belysande fall. En köpman hade till utlandet sändt ett cirkulär, att han kunde sälja kontrabandsvaror tvärt emot gällande förbud; han togs i förhör och hans försvar befanns dåligt; ett meddelande offentlig-gjordes i pressen, att kommissionen förhört mannen, som förfarit så och så, och funnit hans förklaringar otillfredsställande. Mera behöfdes icke, då ju kommissionsmedlemmarnas samlade finans-inflytande är oerhördt stort. En moralisk dom af kommissionen kan nära nog göra en affärsman ekonomiskt fågelfri.

Sedan jag nu skildrat vidtagna åtgärder för att trygga im-porten af råvaror till industrien, vill jag i korthet beröra hvad som åtgjorts för att upphjälpa fisket, bispringa handtverket och småhandlandena samt reglera lifsmedelshandeln och hålla nöden tillbaka.

Vid krigsutbrottet afstannade nästan alldeles fisket, både till hafs och i sjöar och vattendrag. Sillfisket tog dock snart upp sig, tack vare stigande priser. Krigstillståndet på Nordsjön or-sakade emellertid, att båtarna seglade hem några veckor tidigare på senhösten är vanligt. Trawlfisket med ångbåtar gaf under 1 ¹/₂ månad en afkastning, som understeg förra årets med c:a 6—700,000

gulden. Priserna stego, men äfven assuranskostnaderna. Årsresultatet af trawlfisket blef dock tillfredsställande. I vanliga fall pläga sillbåtarna efter slutadt sillfiske ge sig ut med trawl, men endast ett fåtal båtar följde nu denna vana. Regeringen ville ej gärna utsända något örlogsfartyg till fiskeflottans hjälp, utan den stora hjälpkommittén förhyrde ångaren Wodan, som gick ut med marinläkare om bord för att bistå, där så behöfdes, och framför allt för att tillhålla fiskebåtarna att hålla sig inom de områden, som engelska amiralitetet förklarat vara fria från minering.

Kustfisket kunde ej räkna på tillräcklig afsättning, hvarför priserna gingo ned. Sämst stod det för ostron- och musselfisket, helt förklarligt på grund af den stora normala exporten, bl. a. af c:a 40 mill. kg. musslor pr år, hvilken nu så godt som försvann. En centralbyrå upprättades i Amsterdam för afsättning af fiskeprodukter; bl. a. ordnades i staden en anstalt för tillredning af fisk åt flyktings- och interneringslägren och för afyttring. Rotterdams hjälpkommitté utsände arbetslösa såsom musselförsäljare och gjorde därmed stor nytta. Den stora hjälpkommittén uppmanade andra städer att följa exemplet och bildade en centralbyrå för Zeeland med uppgift att ordna musselförsäljningen. Fixa priser fastställdes: Fl. 1: 75 »pr baal» (c:a 90 kg.) utom frakten och lägre priser vid stora inköp. Upprop utsändes till befolkningen att äta musslor, och matrecept spredos (132 $\frac{1}{2}$ gram ägghvita ur magert oxkött uppgifves kosta Fl. 0: 59, af musslor Fl. 0: 15). Dessa åtgärder ha ej kunnat göra afkastningen normal, men ha dock bidragit att hålla nöden tillbaka från kusttrakterna.

Till medelklassens hjälp upprättades i september ett nytt kreditinstitut »de Centrale Middenstandskredietbank», som snart fick filialer å flere orter. Staden Amsterdam öppnade en kredit å en million gulden åt byggnads- och industriföretag, med företräde för sådana, som under normala tider måste anses fullt sunda men under krisen hade svårt att draga sig fram, under villkor att staten skulle ikläda sig halfva risken, hvilket äfven skedde. Haag lämnade ett lån å högst 100,000 gulden till »de Coöperatieve Middenstandsbank», och äfven på andra håll vidtogos liknande åtgärder. Någon allmän moratorielag har icke utfärdats, men den 4 sept. 1914 antogs en lag, som gaf domstol rätt att på särskild ansökan uppskjuta betalning på sex månader; för samma tid kan konkurs-

förklaring undanskjutas. I detta sammanhang må anföras, att jordbruks-, industri- och handelsministern erhöll fullmakt genom lag af 3 augusti 1914 att stänga och öppna börsen, hvilken genast stängdes.

Alla ansträngningar att hålla näringslivet i gång och att därmed trygga både landets ekonomi och enskildas uppehälle slå mer eller mindre fel, om priserna på nödvändighetsvaror, i främsta rummet på livsmedel, kunna uppskrufvas hur som helst. Detta problem är synnerligen invecklad, enär det icke är nog med, att nödvändig import tryggas; nästan lika angeläget är, att tillgängliga förråd lämpligen fördelas öfver landet och att de ej hållas tillbaka i prisstegringsssyfte. Min artikel har redan svällt ut så pass mycket, att jag endast i korthet vill beröra det rika ämnet.

Importen af hvete, hvetemjöl, råg, majs och andra foderämnen har tryggats, därigenom att lasterna konsignerats och fortfarande konsigneras till regeringen. En särskild spannmålsbyrå (Graan-distributiebureau) har öppnats i jordbruks-, industri- och handelsdepartementet, och dessutom har den kungliga nationella hjälpkommittén afsöndrat en subkommitté, hvilken från januari lösgjorts såsom en mera fristående kommitté, med uppgift att syssla med livsmedelsfördelning. I allmänhet har man sträfvat efter att i minsta möjliga mån rubba den vanliga handelsorganisationen.

Den 3 augusti 1914 tillkom en lag, som bemyndigade kommunerna att exproprieras livsmedel, om så erfordrades, för att hålla priserna nere och tillfredsställa behovet. Den 20 okt. utgick en anmaning till borgmästarne att köpa upp råg. I flertalet provinser tillsattes rågkommissioner. Den 21 nov. uppmanades borgmästarne öfverväga, om ej påbud erfordrades om rågs uppblandning med importeradt hvete, där konsumenterna mest begärde råg, och den 19 jan. 1915 gick regeringen ett steg längre genom förbud att baka rågbröd utan hälften hvete. På många håll ingår vanligen råg i kreatursfodret, och råguppköpen beredde därför svårigheter; i stället importerades majs. 7 nov. anbefalldes (summarisk) inventering i kommunerna af förefintliga livsmedelsförråd. Spannmålsbyrån importerade till 1 febr. 1915 188,398 ton hvete och 18,033 ton råg samt 26,228 ton majs, 2,322 ton linfrökakor och 15,871 ton korn. Exportförbud fastställdes tidigt på potatis, smör och ost, men meningen var att medgifva utförsel, så snart trygghet

vunnits för tillräckligt stora landsförråd. I slutet af oktober inrättades en rikscentralbyrå för smörexport, och ostexporten reglerades på liknande sätt.

Hur den kommunala lifsmedelsregleringen tagit sig ut, kan exemplifieras från Amsterdam. Så snart lifsmedelslagen beslutats i början af augusti, tillsatte borgmästaren en lifsmedelskommitté, som använde lagen såsom ett påtryckningsmedel utan att begagna tvångsinköpsrätten. Kommittén sammanträdde första tiden hvarje morgon, sedan en gång i veckan, och omedelbart före sammanträdena mottogos klagomål från allmänheten. Visade sig någon anmälan om oskäligen prisstegring befogad, så erfordrades blott ett besök i butiken af någon kommittéledamot och ett hot om lifsmedelslagens tillämpning för att genast få skäligen prisreglering. Maximipriset på prima bröd måste bli tämligen högt, och därför skaffades ett enklare »kommissbröd» till lägre pris.

Maximipriser ha åsatts ett stort antal varor: kaffe, te, socker, mjöl, bröd, bönor, ärter, potatis, smör, margarin, ost, fotogen, koks, torf, stenkol etc. Förändringar ha ibland vidtagits, både prissänkningar och prishöjningar, mest dock det senare. Bland exportförbudna varor märkas hö, hafre, stenkol, koks, maskinolja, hvete, råg, läder, apoteksvaror, kakao, te, socker, kaffe, majs, oljefrön och oljekakor, koppar, fotogen, bensin, potatis, ost, smör, bröd, chilesalpeter etc. Redan af dessa exempel kan man utan vidare draga den slutsatsen, att orsaken till förbuden antingen varit en önskan att hålla kvar vissa varor inom landet och endast tillåta en väl reglerad export på grund af särskild licens eller också nödvändigheten att förhindra importvarors vidarebefodran till Tyskland i syfte att därmed trygga importen för inhemsk konsumtion.

Det omfattande arbetet att hålla nöden borta genom arbetslöshetsunderstöd, direkt hjälpverksamhet, reglering af hyresbetalningen o. d. förbigår jag här. Hur oerhörda svårigheterna varit, belyses kanske bäst af det enkla faktum, att Holland haft att taga vara på icke blott sin egen befolkning, utan äfven de belgiska flyktingarna, hvilkas antal en gång öfverstigit millionen. I april beräknades de kvarvarande till c:a 300,000.